

Затверджено:
професор з навкової роботи
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

М. Чорбін

03.02.2021 року

ВИСНОВОК

засідання структурного підрозділу
кафедри богослов'я та релігієзнавства
факультету філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,

призначеного рішенням засідання вченої ради
НПУ імені М.П. Драгоманова

від 18 лютого 2021 р. (Витяг з протоколу № 11),
для проведення попередньої експертизи дисертації

**Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і
виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської
акредитаційної асоціації»,**

поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю 041 богослов'я

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор Остащук І.Б.

1. ПРИСУТНІ: Викладачі: завідувач кафедри д. філос. н.,
проф. Бондаренко В.Д. (головуючий на засіданні
кафедри), д. філос. н., проф. Чорноморець Ю.П.,
д. філос. н., проф. Остащук І.Б., д. філос. н., доц. Соловій
Р.П., д.філос.н., доц. Мокієнко М.М., д.філос.н., доц.
Санніков С.В., к. філос. н., доц. Котлярова Т. О.,
к. філос. н., доц. Басаурі Зюзіна А.М., к.філос.н., доц.
Брильов Д. В., к.філос.н., доц. Корнійчук Ю.Ю., старший
викладач Целковський Г.А., старший викладач Василенко
В.С., к.філос.н. Тимченко С.Б.
Докторанти: к. філос. н., доц. Кислий А. О.,
к.культурології Морозова Д.С.
Секретар: Висоцька Т.М.

2. СЛУХАЛИ: Висновок рецензентів доктора філософських наук,
доцента Саннікова Сергія Вікторовича, доктора
філософських наук Соловія Романа Павловича про
наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації **Рязанцевої Тетяни
Олександрівни** на тему «**Богословські основи навчання**

і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації», призначених рішенням засідання вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 28 січня 2021 р. (Витяг з протоколу № 7) для проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 041 Богослов'я.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор Остащук І.Б.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 01 грудня 2017 року). Дисертація є частиною фундаментального наукового дослідження “Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні”, виконання якого здійснювалось у 2017–2019 роках за рахунок видатків Фонду Державного Бюджету України. Номер державної реєстрації: U 0117U004903.

2.1. Дисертантка Рязанцева Тетяна Олександрівна:

Повідомила про основний зміст, концептуальні положення та наукові результати дисертаційної роботи.

Актуальність дослідження. Українська освіта загалом та євангельська богословська освіта зокрема перебувають на етапі реформування, яке спричинене соціально-історичними змінами, пов'язаними з ситуацією постхристиянства та викликами, що постають перед суспільством, освітою й Церквою сьогодення. Все більш очевидним стає той факт, що богословська освіта останніх десятиліть вже не спроможна ефективно відповідати на виклики часу та задовольняти сьгоднішні потреби суспільства і Церкви. Сучасний дискурс пострадянської богословської освіти вимагає комплексного й детального аналізу її основ, особливо дослідження принципів та функціонування богословської освіти в системі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації (ЄААА) – провідної релігійно-освітньої організації, яка об'єднує євангельські богословські навчальні заклади, надає їм міжнародні освітні стандарти якості та стежить за їхнім дотриманням. Актуальність дослідження зумовлена тим, що наукових праць в окресленій сфері недостатньо, а відносно богословських основ навчання та виховання сучасних

українських шкіл ЄААА вони практично відсутні. У богословсько-релігієзнавчому аналізі навчальної та виховної складових українських євангельських навчальних закладів ЄААА необхідно зрозуміти, наскільки вони відповідають біблійним цінностям, з одного боку, й є актуальними та затребуваними в Церкві та сучасному суспільстві, з іншого боку. Богословська освіта ЄААА неминуче повинна змінюватися для підготовки ефективних служителів постхристиянської доби. Богословським школам, щоб здійснювати місію Бога на землі, необхідно мати міцний біблійний і академічно-теологічний фундамент та фахово готувати служителів нового типу, які не тільки задовольнятимуть потреби помісних церков своєї конфесії, але й стануть затребуваними і ефективними в служінні постхристиянському суспільству для розповсюдження Царства Божого. Богословське осмислення проблем сучасної теології освіти в системі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації дозволить оцінити розвиток всієї системи протестантської богословської освіти в Україні та пострадянській дійсності взагалі.

Метою дослідження є виявлення та критичний аналіз богословських основ навчання і виховання в сучасних українських навчальних закладах Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації.

Основними науковими результатами дисертаційної праці є такі.

У дисертаційній роботі вперше в українському богослов'ї здійснено комплексний богословсько-педагогічний аналіз богословських основ навчання і виховання у сучасних українських євангельських навчальних закладах ЄААА. Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження, обґрунтовано і сформульовано низку узагальнень та висновків.

Серед українських богословів, керівництва церков і семінарій, викладачів вищих духовних навчальних закладів та конфесійних університетів, однозначного розуміння, якою має бути богословська освіта, не існує, а також відсутні єдині для усіх стандарти підготовки богословів. Кожна конфесія, навчальний заклад чи навіть окрема особистість можуть розуміти богословську освіту зовсім по-різному. У працях дослідників богословської освіти відсутні

формулювання уніфікованих стандартів «універсальної богословської освіти», які були б обов'язковими для богословських шкіл усіх конфесій, рівнів акредитації, культурного контексту тощо.

Специфіка богословської освіти полягає у її Богоцентричності, у наданні абсолютного значення релігійним знанням, цінностям і практичним настановам.

Стан євангельської богословської освіти в Україні можна вважати проблематичним, проте перспективним. Явними є прогрес і розвиток на кожному з етапів новітньої історії богословської освіти (особливо двох останніх). Якщо представити це у вигляді зигзагоподібної лінії, то вона матиме вигляд підйому на початку 2-го етапу (кінець 80-х – початок 90-х років), досягнення верхньої точки у 90-ті роки, спад на початку 2000-х років і початок нового піднесення з 2014 року. Тобто, зараз ми перебуваємо на початку наступного зигзагу, який прямує вгору, проте, до бажаної вершини ще досить далеко. Стосовно шкіл, які об'єднані Євро-азіатською акредитаційною асоціацією, можна стверджувати, що вони досить швидко реагують на процеси, які відбуваються в освітньому полі нашої країни (наприклад, викладачі підвищують свій рівень кваліфікації через отримання наукових ступенів та вчених звань; вищі духовні заклади стали на шлях отримання державних ліцензій, а Таврійський християнський інститут уже отримав її у травні 2019 року, тощо), та перебувають у стані пошуку найкращих шляхів рішення існуючих проблем і реалізації можливих перспектив розвитку сучасної євангельської богословської освіти.

На сучасну українську богословську освіту з приводу її конфесійного характеру та закладів освіти, в яких її можна здобути, єдиної позиції не існує. Богослови, дослідники та духовні освітяни висловлюють різні позиції, які представлені на міжконфесійних богословських платформах, таких як різноманітні богословські та методологічні заходи, публікації у періодичних виданнях та літературних джерелах, навчально-виховні процеси у закладах освіти тощо. Усі вони мають право на існування, бо дійсно в Україні можна отримати богословську освіту у достатньо широкому спектрі вищих навчальних

закладів. Представники церков часто вважають, що богословська освіта має суто конфесійний характер і повинна надаватися саме у конфесійних закладах освіти. Викладачі університетів часто стверджують, що богословська освіта носить неконфесійний (світський) характер, тому може надаватися і конфесійними, і світськими навчальними закладами. Деякі представники академічних інституцій навіть наголошують на тому, що тільки світське богослов'я, яке розвивається у світських закладах освіти, можна називати наукою. Найбільш легітимною у богословській спільноті України є теорія, що богословська освіта має конфесійний характер і краще буде розвиватися у лоні конфесійних закладів освіти, бо така освіта перш за все покликана задовольняти практичні потреби певної конфесії у різноманітних служителях. Проте очевидно, що конфесійний заклад може надавати світські спеціальності, однак не цілком світську освіту, яка допускає позарелігійні світоглядні орієнтації учасників навчально-виховного процесу, а цілісну світську освіту, яка надає можливість вивчати богослов'я. Це дасть змогу отримати спеціальність, за якою випускник зможе працевлаштуватися у державних установах, організаціях, підприємствах тощо (йому не потрібно буде задля цього вступати до світського навчального закладу), проте він зможе укорінитися у власному релігійному світогляді та відчувати себе досить комфортно та природньо у звичному для нього середовищі. Така позиція розширює межі: конфесійний заклад освіти не тільки готує служителів для церкви, але й дає різні спеціальності для працевлаштування, проте зберігає конфесійну автентичність, світоглядні та моральні цінності. Отже, богословська освіта є конфесійною. А богословські навчальні заклади можуть надавати богословські та небогословські спеціальності. Дипломи таких вузів мають бути державного зразку й гарантувати як церковне (у церквах та парацерковних організаціях, місіях тощо), так і державне (установах, підприємствах, організаціях тощо) працевлаштування. Слушним може бути зауваження: держава дає більші свободи людям, бо у світських закладах освіти можуть навчатися як релігійні, так і атеїстичні люди, тобто усі незалежно від світоглядних переконань. А в

конфесійних навчальних закладах – тільки релігійні люди, хоча окрім богословських спеціальностей заклад може пропонувати і світські спеціальності.

У протестантському богословському середовищі усвідомлюється необхідність у фундаментальних дослідженнях, у яких була б сформульована цілісна протестантська концепція богослов'я освіти. Виявлено, що італійським католицьким богословом та теоретиком освіти Джузеппе Гроппо у його фундаментальній праці «Теологія освіти» (1991р.) була представлена та обґрунтована католицька концепція богослов'я освіти. Російські православні науковці Д. Шмонін та Г. Вдовина популяризують ідеї необхідності розвитку православного богослов'я освіти, яке б спиралося на вчення Отців Церкви, релігійно-педагогічний досвід та сучасні педагогічні ідеї. Розвиток потрібен також і протестантському богослов'ю освіти, яке б спиралося на Писання, ідеї Реформації, духовно-педагогічний досвід та новітні педагогічні розробки. Фундаментальні праці, у яких була б сформульована та пояснена саме протестантська концепція богослов'я освіти, в українському контексті відсутні. Між тим, саме протестантське богослов'я освіти потребує більш глибоких досліджень та чіткого оформлення, оскільки протестантизм, на відміну від католицизму та православ'я, являє собою чималу сукупність протестантських конфесій (наприклад, баптизм, п'ятидесятництво, пресвітеріанство, лютеранство, харизматизм тощо) і єдиного протестантського богослов'я освіти існувати не може, а можуть бути представлені лише окремі його концепції, які, безумовно, матимуть спільні характеристики з усіма протестантськими конфесіями та з католицизмом і православ'ям, як християнськими віровченнями.

Аналіз основних документів Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації допоміг виявити та сформулювати основні *характеристики богослов'я ЄААА*:
1.Християнське віросповідання. 2.Протестантська конфесійна приналежність.
3.Добра воля. 4.Місіональна спрямованість. 5.Єдність. 6.Співпраця й спільне служіння з церквою. 7. Цілісність особистості для служіння Христу.

8.Взаємодія членів Тіла Христового для їхнього духовного зростання. 9.Любов до Бога та один до одного. 10. Поклоніння Богові та *характеристики богослов'я освіти ЄААА*: 1.Розкриття педагогічних можливостей протестантського богослов'я. 2.Вивчення освіти та її проблем з богословської точки зору. 3.Християнсько – протестантське віровчення та цінності в основі навчання і виховання. 4.Добра воля та свобода вибору особистості у взаємовідносинах та співпраці. 5.Єдність, а не відособленість, у стосунках та взаємодії. Формування вміння працювати у команді. 6.Формування особистості, яка розуміє своє покликання, власне місце у місії Бога та займає активну позицію щодо її виконання. 7.Розуміння особистістю себе як частини церкви та важливості здійснення служіння для поширення Царства Божого. 8.Формування цілісної особистості. 9.Особисте духовне зростання та взаємодія у цьому процесі з іншими. 10.Виконання досліджень, спрямованих на осягнення справ Божих у світі, церкві, суспільстві і окремій особистості з метою застосування їхніх результатів для поширення Царства Божого. 11. Прагнення до високої якості богословської освіти. 12.Прагнення до високої якості та практичної цінності богословських досліджень. 13.Стимулювання професійного розвитку і зростання для досягнення більш повної реалізації дарів, талантів і здібностей кожної людини. 14. Вивчення та формування богослов'я, що служить розвитку євангельських церков. Саме вони і становлять богословські основи навчання та виховання у освітніх закладах ЄААА.

Богословським основам навчання і виховання у школах ЄААА притаманна відповідність Писанню, проте не вистачає спроможності надання якісної біблійно-богословської відповіді на злободенні виклики, з якими стикаються сучасні Божі служителі.

Богословські основи навчально-вихованих програм у школах ЄААА потребують переосмислення з погляду того, що школи мають готувати не суто служителів церков протестантської конфесії, які б задовольняли потреби церкви, а служителів Царства Божого, спроможних здійснювати служіння Богові як у церкві, так і у полірелігійному, з одного боку, та морально

деградує, з іншого боку, суспільстві.

Богословські основи навчально-виховних програм шкіл ЄААА більшою мірою відповідають новій основі богослов'я постхристиянської доби (яка ґрунтується на свободу, співчуття, творчу силу та особисті стосунки кожної людини з Богом), проте потребують коректив.

Аналіз місіонерських тверджень 8 сучасних українських богословських шкіл за наступними критеріями, які знайшли у них своє відображення: *освіта* (яку освіту надає школа); *мета* (для чого школа існує та працює); *конфесійна приналежність* (до якої конфесії належить школа та служителів якої конфесії вона готує); *контингент* (на кого орієнтоване навчання); *якісні характеристики контингенту* (якими мають стати випускники); *церква* (робота школи для церкви); *сфери діяльності* (царини, в яких служитимуть студенти та випускники); *географія діяльності* (географічні орієнтири служіння школи); *фундамент* (на чому базується робота школи) показав, що усі школи позиціонують себе причасними до виконання місії Бога (*Missio Dei*), бо чітко заявили про свою місійну спрямованість. Місіонерство та благовістя стали ключовими складовими їх місійних тверджень. Готують лідерів та служителів різних видів служінь. Функціонують для допомоги церкві по виконанню її праці. Націлені на надання допомоги не тільки церкві, але й суспільству. Здійснюють свій труд для України та зарубіжжя. Дотримуються протестантського віровчення. Надають богословську освіту. У своїй діяльності керуються Писанням та академічними стандартами. Школи ЄААА підпорядковані ЄААА, а разом з цим отримують від неї вагому допомогу. Порівнявши місійні твердження шкіл з місією ЄААА доходимо наступних висновків щодо їхньої співпраці: допомога у досягненні міжнародних академічних стандартів, бо школи надають освіту, керуючись стандартами, представленими ЄААА. А через те, що вони прагнуть надавати якісну богословську освіту, а якість визначається відповідністю певним стандартам, то ЄААА пропонує стандарти, допомагає у їх досягненні, контролює через них рівень якості богословської освіти. Богословські школи надають богословську

освіту, а ЄААА об'єднує спеціалістів з цієї галузі, що сприяє успішності функціонування даних шкіл. Школи працюють для Східної Європи та зарубіжжя, а це означає, що розповсюджують там певне богослов'я. Отже, щоб було «своє» богослов'я, а не запозичене у Заході та Америки, його варто формувати, розвивати та розповсюджувати, чому й сприяє діяльність ЄААА. Конфесійна приналежність Акредитаційної Асоціації та шкіл у її складі, зрозуміло, тотожні: протестантське віровчення. Звичайно, кожна школа може належати до будь-якої з протестантських конфесій, проте загальною має бути приналежність саме до протестантизму. Зрозуміло, що місія ЄААА більш ширша за місії її шкіл (бо вона спрямована на них, а ті у свою чергу на церкву та суспільство), тому вона включає окрім розвитку східно-європейського богослов'я та контролю якості богословської освіти ще й формування академічної та дослідницької культури та надання дослідникам методологічної і ресурсної допомоги. Отже, аналіз та порівняння місійних тверджень сучасних українських богословських шкіл (що входять до складу ЄААА) показав, що вони, хоча і є оригінальними, проте узгоджені між собою. А аналіз і порівняння цих місійних тверджень з місією самої Асоціації довів, що вони підпорядковані їй, відображають її, проте залишаються самостійними та самобутніми.

Місія ЄААА та її закладів освіти відповідають загальній місії Бога (Missio Dei). Виявлено, що місійна спрямованість ЄААА встановила вектор місійної спрямованості її шкіл, таким засвідчуючи єдність Асоціації та її закладів освіти. Показано, що місія Асоціації та місії її шкіл не тільки гармонійно доповнюють одна одну, але й перебувають у складі загальної Місії Бога (Missio Dei). Цей факт є свідченням актуальності та нагальної важливості діяльності як самої Асоціації, так і шкіл, що входять до її складу.

Системний аналіз образу випускника допоміг з'ясувати, що усі досліджувані нами школи повною мірою відображають богослов'я ЄААА у бажаному результаті своєї діяльності – «Образі випускника». Сформульовані різними словами та різною мірою (поширено чи лаконічно, узагальнено), усі вони мають одну сутність та є віддзеркаленням усіх складових богослов'я

ЄААА.

У ЄААА є різноманітні шляхи формування і запровадження свого богослов'я та богослов'я освіти у школи, що входять до її складу. Усі вони важливі та продуктивні. Проте, на нашу думку, саме Загальні збори є основним з цих шляхів, тому що вони є вищим органом Асоціації, саме на них більшим чином обговорюються й визначаються характеристики богослов'я і богослов'я освіти ЄААА та через загальну присутність представників навчальних закладів, що входять до складу ЄААА, є найбільша вірогідність, що вони швидше будуть запроваджені у школах. Також Загальні збори приймають акредитаційні стандарти, яким мають відповідати навчальні та виховні програми і процеси, що забезпечуватиме їхню відповідність богослов'ю та богослов'ю освіти ЄААА.

Системно проаналізовані навчальні програми 8 українських шкіл ЄААА показали свою відповідність: 1. *богослов'ю ЄААА*, відображають усі його аспекти (окрім аспекту «Добра воля»). Проте, школам варто відкоригувати свої навчальні програми та включити до них цей аспект богослов'я, щоб програми стали прямим віддзеркаленням богослов'я ЄААА, тобто повністю співпадали за усіма його характеристиками; 2. *богослов'ю освіти ЄААА*, усі риси якого знайшли своє відображення у навчальних програмах шкіл, що входять до її складу. Одні більшою мірою, інші меншою, проте усі вони представлені у навчальних програмах і це є позитивним фактором, який свідчить, про реалізацію школами богослов'я та богослов'я освіти ЄААА.

Системно проаналізовані виховні програми 8 українських шкіл ЄААА дали підстави стверджувати, що богослов'я та богослов'я освіти ЄААА (всі їхні аспекти) були відображені у «Виховних програмах» шкіл, хоча й різною мірою, проте через одні й ті ж самі виховні заходи. Це більш за все можна пояснити таким чином, що у виховних програмах легше відобразити богослов'я ніж богослов'я освіти. Також очевидною є картина, що їх було представлено не в усіх підрозділах програми. Це зрозуміло, проте не виправдано. На нашу думку, треба чіткіше прописати усі аспекти богослов'я та богослов'я освіти в усіх підрозділах «*Виховної програми*», аби акцентувати на тому, що для шкіл ЄААА

є важливим відображати основи богослов'я та богослов'я освіти Асоціації в своїх програмах та запроваджувати у своїй діяльності.

Висунуті гіпотези щодо тотожності навчальних і виховних основ усіх шкіл ЄААА (як українських, так і зарубіжних) знайшли своє підтвердження. Доведено, що *гіпотеза безпосереднього віддзеркалення при збереженні оригінальності* (суть якої полягає у тому, що навчально-виховні програми шкіл, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації, безпосередньо віддзеркалюють її богослов'я та богослов'я освіти, проте залишаються оригінальними за своєю сутністю, тобто, будучи відображенням, являють оригінальність) знайшла своє підтвердження. Аргументами для такого висновку слугують факти того, що місійні твердження, образи випускника, навчальні та виховні програми не є ідентичними, проте мають спільну форму, базуються на загальних богословських та педагогічних (освітніх) засадах, спрямовані на досягнення єдиної мети. *Гіпотеза: локальне є прикладом загального (або розуміння загального через вивчення локального)* та результати аналізу досліджуваних в Україні шкіл ЄААА дають змогу стверджувати (за допомогою *номотетичного підходу*, тобто *через зведення одиничного до загального*), що усі школи, які входять до даної Акредитаційної Асоціації (у яких би країнах вони не знаходилися) підпорядковуються єдиній місіональній спрямованості та відображають у своїх навчальних і виховних програмах та образах випускника єдині, загальні для всіх, принципи богослов'я та богослов'я освіти ЄААА. А це є свідченням підпорядкування шкіл стандартам, вимогам та богословському підґрунтю ЄААА та впорядкування системи розповсюдження богословських основ навчання та виховання у межах всієї Асоціації.

Порівняльний аналіз богословських основ ЄААА та постхристиянського богослов'я довів, що ми живемо у епоху постхристиянства, загальною характеристикою якої є втрата християнством своєї впливової позиції та влади, маргіналізація церкви, втрата абсолютних цінностей, релігійний плюралізм. У цей час вималювалася нова основа богослов'я, яка включає у себе *свободу*,

співчуття, творчу силу та особисті стосунки кожної людини з Богом.

Основи постхристиянського богослов'я та богослов'я ЄААА майже цілковито співпадають, що є свідченням життєздатності та працездатності, а значить, і затребуваності, як ЄААА, так і шкіл, що входять до її складу, у новій історичній епосі, в якій зараз опинилося європейське суспільство, зокрема, сучасна Україна.

Існують різні позиції сторін наукового дискурсу стосовно назви сучасної епохи. Перша група богословів дотримується того погляду, що раніше була епоха християнства, бо Церква була значним інститутом і мала вагомий вплив на політику, освіту, культуру, мистецтво, науку, суспільство тощо. А нинішню епоху варто вважати постхристиянською епохою, через те, що церква офіційно втратила свій впливовий статус й значення і стала у суспільстві не центральною фігурою, а зайняла місце на периферії, стала фігурою маргінальною, хоча й не зникла повністю. Тобто, церква є, вона існує, функціонує, певним чином впливає-таки на суспільство, проте не має такого статусу і такого поширеного (на усі сфери) впливу, який вона мала раніше. Друга група богословів займає протилежну позицію: не можна сучасний світ називати постхристиянським, бо він ніколи не був за своєю сутністю, змістом вповні християнським, бо ж не усі мали у серці віру та особисті стосунки з Христом. Вони формально виконували обряди та дотримувалися традиції (бо ці вимоги були обов'язковими), проте так і не стали справжніми християнами, а були лише номінальними віруючими, які офіційно належали до церкви, тобто були воцерковлені, проте так і не стали відродженими у євангельському (біблійному) значенні. Тобто, варто розуміти, що покладається в основу поділу на епохи «християнська» та «постхристиянська»: зовнішня форма (статус, вплив Церкви на усі сфери людського життя) чи внутрішній стан (відродження серця). Тобто, наскільки багато у світі (у даному випадку беремо тільки Європу) людей, які є живими, а не номінальними (формальними) християнами. На нашу думку, позиції обох груп богословів варто вважати слухними, вони, безперечно, мають рацію. Проте, ближчою для нас є позиція першої групи і ми погоджуємося з тим, що

правомірно вважати сучасну епоху постхристиянською, бо Церква, хоча і впливає певним чином, і має за заповідями Христа, впливати на цей світ, освітлюючи його, проте не має такого політичного та соціального статусу, як у минулі століття. Тому у нашій подальшій роботі, виходитиме саме з цієї позиції і вважатимемо сучасну епоху – епохою постхристиянського світу.

Сучасну епоху можна вважати епохою постхристиянства, у якій церква із центрального положення опиняється на периферії суспільства і знову стає маргінальною. Постхристиянська доба потребує нової основи богослов'я, нових поглядів на роль церкви та богословської освіти, нових підходів у формуванні християнських служителів, здатних відповідати на виклики сьогодення.

Сучасне суспільство не можна вповні назвати нерелігійним (атеїстичним). Проте, його також не можна вважати християнським, бо християни не становлять переважної більшості. Відбувається сплеск зацікавленості різними релігіями, навіть язичницькими практиками, магією та окультизмом. Все це свідчить про те, що суспільство хоче в щось вірити, проте воно відхиляє Христа та християнські норми моралі. Відмовившись, від абсолютного ідеалу, люди обирають собі ідеали за власними уподобаннями.

Щодо позиції церкви у постхристиянську добу, то вважаємо, що церква не може уподібнюватися сьогоденню, приносячи у жертву біблійні цінності та вчення Христа. Вона має протистояти гріху, темряві, у яку поринув сучасний світ, а проголошувати Христа розіп'ятого, навертаючи людей до каяття та примирення з Богом. Сьогодні церква має шукати нові шляхи впливу на суспільство, служити Христу через служіння людству, через проявлення любові та милосердя. Церква повинна усвідомлювати себе не як інституція зі структурою, традиціями, різноманітними особливостями літургії тощо, а як Тіло Христове, єдине і бути зосередженою на сповіщення відкуплення, тобто виконувати свою основну місію, яку їй призначив Бог. Тобто, перестати сперечатися з міжконфесійних питань, а зосередити загальні зусилля для розповсюдження Царства Божого та робити фокус на спасіння суспільства, а не на вирішення власних внутрішніх питань. Церква має формувати національне

богослов'я, проте залишатися у контексті міжнародного глобального діалогу. Церква хоча й знаходиться знову на периферії соціального середовища, проте вона спроможна і мусить впливати на суспільство, виконуючи *Missio Dei*.

Основу постхристиянського богослов'я ХХІ ст. становлять богослов'я свободи, співчуття, творчої сили, богослов'я особистих стосунків кожної людини із Богом й оновлена увага до есхатологічного бачення надії. Враховуючи ці богословські підвалини, школи ЄААА мають готувати майбутніх служителів церкви та суспільства, аби через їхні компетенції були явлені усі ці богословські аспекти.

У дисертації окреслено характеристики та спрямованість актуальної у сьогоденні богословської освіти. Доведено, що сучасній богословській освіті мають бути притаманні такі характерні риси, як доксологічність, місійність, спільність, єдність, взаємодія та трансформуючий характер, а спрямованість сучасної богословської освіти має орієнтуватися не на церкву, а на суспільство, біблійне та наукове підґрунтя, розвиток нових компетенцій у студентів.

У ході дослідження було вичленено чинники, які впливають на формування служителів постхристиянської доби: нова основа богослов'я; теоцентричність, а не еклезіоцентричність у богослов'ї та навчальних програмах; спрямованість на підготовці пророків для суспільства своєї доби, а не просто служителів церкви; набуття компетенцій, які допомагають правильно і гідно реагувати на виклики часу; правильне бачення християнської місії у контексті місії Бога; пріоритетне залучення людей до Царства Божого, а не по помісної церкви; створення нової спільноти, нової культури, а не просування ортодоксальних традицій; якісна освіта, орієнтована на богословському формуванні особистості на подобу Христа; орієнтованість на солідарність зі світом для розповсюдження Божого Царства; атмосфера (поряд з викладанням, менторство викладачів та співробітників школи, любов, піклування, підбадьорювання); спілкування з духовними людьми; література, яку варто прочитати; особистий приклад співробітників; практика (досвід, випробування, вирішення проблем та задач тощо); духовні дисципліни.

Автором встановлено відповідність богословських основ навчання та виховання шкіл ЄААА вимогам нашого часу і запропоновано залишити їх незмінними, бо вони відповідають Писанню та вченню Ісуса Христа.

Вважаємо за необхідне запропонувати школам ЄААА місіональний тип богословської освіти. Тобто вона повинна мати місіональний характер, бути сфокусованою на виконанні місії Бога та підготовки сучасних служителів, здатних та бажаючих приймати участь у виконанні *Missio Dei*.

На нашу думку, структура навчальних закладів ЄААА в Україні має бути наступною: загальний протестантський Університет і регіональні семінарії. Переконані, що ЄААА варто створити протестантський університет, залучивши до нього найкращі кадри. Регіональні богословські школи у якості семінарій можуть залишатися (хоча вже такої нагальної потреби в них не буде), проте об'єднатися, щоб стало по одній на кожен український регіон: північний, східний, південний та західний (тобто, усього 4). Зрозуміло, що вони вже не будуть вузько конфесійними, тобто суто баптистськими, п'ятидесятницькими, пресвітеріанськими тощо. А стануть загально-протестантськими. У них мають бути лише програми рівня А (нижчі за бакалавріат) і програми рівня В (бакалавріат). Професорсько-викладацький склад має займатися дослідженнями, викладанням, видавництвом (публікаціями). Студенти – навчанням, дослідженням і публікаціями під керівництвом викладачів, практичним служінням. Випускники – практичним служінням та рекламою університету (школи).

На наш погляд, існує потреба у новій моделі богословської освіти. Необхідно сформувавши гібридну модель богословської освіти. Для протестантського Університету це має бути модель, яка являє собою симбіоз усіх чотирьох моделей (афінської, єрусалимської, женеvської та берлінської), тобто, поєднувати богослов'я, місіологію, доксологію та науку. Університет має готувати богословів-науковців, богословів-практиків, місіонерів і таких Божих служителів, які б могли служити суспільству, розповсюджуючи Царство Боже. Так і служителів церкви, які могли виконувати різні види церковного служіння.

Отже, модель з широким спектром спеціалістів. Університет може бути конфесійним, проте він не може бути вузькопрофільним, бо тоді перестане бути університетом у класичному розумінні. У його стінах мають бути і дослідження, і навчання, і розповсюдження знань через публікації, і інновації, і прогресивні сучасні технології, і великий спектр богословських професій та кадрів. А для семінарій, на нашу думку, освітня модель має являти собою симбіоз трьох освітніх моделей (афінської, єрусалимської та женецької), тобто, поєднання богослов'я, місіології та доксології. Семінарії більш вузько направлені та специфічні, ніж університет. Тому не потребують такого сильного акценту на науці та наукових дослідженнях. Однак, вважаємо за необхідне зробити зауваження, що обидві освітні моделі (а значить, усі заклади освіти ЄААА) мають носити місіональний характер і бути призначеними для виконання місії Бога (Missio Dei).

Необхідним є реформування освіти, яке вимагає освітніх інновацій та розвитку нових навичок, таких як аналітичне мислення і інновації, активне навчання, вирішення складних проблем, критичне мислення та аналіз, креативність, оригінальність та ініціативність, лідерство та соціальний вплив, використання технологій, стійкість до стресів і гнучкість, міркування та розв'язання проблем, емоційний інтелект, системний аналіз та ведення переговорів. Ці навички допоможуть випускникам бути затребуваними у суспільстві і допоможуть їм впливати на суспільство і виконувати місію Бога.

2.2. Запитання до дисертантки Рязанцевої Т.О. та відповіді на них.

Д.філос.н., проф. Бондаренко В.Д.: Які є чинники формування служителів сьогоднішньої доби?

Рязанцева Т.О.: Дякую за запитання. Вичленено чинники, що впливають на формування служителів постхристиянської доби, серед яких: нова основа богослов'я; теоцентричність, а не еклезіоцентричність у богослов'ї та навчальних програмах; спрямованість на підготовці пророків для суспільства своєї доби, а не просто служителів церкви; набуття компетенцій, які допомагають правильно і

гідно реагувати на виклики часу; правильне бачення християнської місії у контексті місії Бога; пріоритетне залучення людей до Царства Божого, а не по помісної церкви; створення нової спільноти, нової культури, а не просування ортодоксальних традицій; якісна освіта, орієнтована на богословському формуванні особистості на подобу Христа; орієнтованість на солідарність зі світом для розповсюдження Божого Царства; атмосфера (поряд з викладанням, менторство викладачів та співробітників школи, любов, піклування, підбадьорювання); спілкування з духовними людьми; література, яку варто прочитати; особистий приклад співробітників; практика (досвід, випробування, вирішення проблем та задач тощо); духовні дисципліни; якісна богословська освіта.

Д.філос.н, проф. Чорноморець Ю.П.: Можна описати яким є Ваше розуміння «постхристиянського світу»?

Рязанцева Т.О.: Дякую за запитання. Тут є дві точки зору. Перша група богословів дотримується позиції: раніше була епоха християнства, бо Церква була значним інститутом і мала вагомий вплив на політику, освіту, культуру, мистецтво, науку, суспільство тощо. А нинішню епоху варто вважати постхристиянською епохою, через те, що церква офіційно втратила свій впливовий статус й значення і стала у суспільстві не центральною фігурою, а зайняла місце на периферії, стала фігурою маргінальною, хоча й не зникла повністю. Тобто, церква є, вона існує, функціонує, певним чином впливає-таки на суспільство, проте не має такого статусу і такого поширеного (на усі сфери) впливу, який вона мала раніше.

Друга група богословів займає протилежну позицію: не можна сучасний світ називати постхристиянським, бо він ніколи не був за своєю сутністю, змістом вповні християнським, бо ж не усі мали у серці віру та особисті стосунки з Христом. Вони формально виконували обряди та дотримувалися традиції (бо ці вимоги були обов'язковими), проте так і не стали справжніми християнами, а були лише номінальними віруючими, які офіційно належали до церкви, тобто були воцерковлені, проте так і не стали відродженими у євангельському (біблійному) значенні.

Тобто, варто розуміти, що покладається в основу поділу на епохи «християнська» та «постхристиянська»: зовнішня форма (статус, вплив Церкви на усі сфери людського життя) чи внутрішній стан (відродження серця. Тобто, наскільки багато у світі (у даному випадку беремо тільки Європу) людей, які є живими, а не номінальними (формальними) християнами.

На нашу думку, позиції обох груп богословів варто вважати слухними, вони, безперечно, мають рацію. Проте, ближчою для нас є позиція першої групи і ми погоджуємося з тим, що правомірно вважати сучасну епоху постхристиянською, бо Церква, хоча і впливає певним чином, і має за заповідями Христа, впливати на цей світ, освітлюючи його, проте не має такого політичного та соціального статусу, як у минулі століття. Тому у нашій подальшій роботі, виходитиме саме з цієї позиції і вважатимемо сучасну епоху – епохою постхристиянського світу.

Д.філос.н., доц. Мокієнко М.М.: Самі Ви особисто як осмислюєте цю реальність та як мислите собі місію, освіту та виховання за таких умов?

Рязанцева Т.О.: Дякую за запитання. Я особисто поділяю усі основні переконання Леслі Ньюбігіна щодо цих реалій, які нас оточують, а також вважаю, що необхідно застосовувати його теорії про місію, освіту і виховання. ЄААА фактично рухається у цьому руслі, і я показую як формальні здавалося б процедури наповнені сенсами у зв'язку з цією парадигмою.

Головуючий: Чи є ще запитання до здобувача? (Немає). Дякуємо за відповіді.

3. ВИСТУПИЛИ:

Науковий керівник – д. філос. н., професор кафедри богослов'я та релігієзнавства НПУ імені М.П.Драгоманова професор Остащук І.Б.

Освітньо-виховний процес покликаний цілісно розвивати особистість людини, зокрема інтелектуально, морально та фізично, формувати почуття відповідальності в активній участі у суспільному житті. Згідно християнського богослов'я, цілісна освіта повинна включати й релігійне виховання, адже церкві належить місія допомагати людям в досягненні повноти християнського життя, для

чого, зокрема, й існує система теологічних навчальних закладів. В Україні в середовищі богословської освіти активно й плідно функціонують вищі навчальні заклади, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації.

Дисертація Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації» є новаторським самостійним науковим дослідженням, виконаним у парадигмі сучасної богословської науки. Дисертаційна робота є важливим внеском у корпус наукових праць, присвячених актуальній богословській тематиці, значення якої сфокусоване не тільки в академічному науковому дискурсі, але й у практичній сфері організації навчально-виховного процесу в сучасних богословських закладах. Виразним є інтердисциплінарний дискурс дисертаційної роботи: комплексне узагальнення соціологічних матеріалів, ретельне опрацювання богословських, педагогічних, релігієзнавчих, філософських праць українських та зарубіжних науковців – з чітким синтезом критичної авторської думки.

Рязанцева Тетяна Олександрівна представила переконливий новаторський авторський аспект дослідження богословських основ навчання і виховання в сучасних українських закладах освіти Євро-азіатської акредитаційної асоціації.

Здійснення цілісного богословсько-педагогічного (освітнього) аналізу навчально-виховного підґрунтя закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації, уможливило досягнення принципової новизни у дисертаційній роботі Рязанцевої Тетяни Олександрівни, що має важливе наукове значення для українського богослов'я.

Дисертація доводить необхідність оформлення вітчизняної протестантської концепції богослов'я освіти; висвітлює педагогічний потенціал протестантського богослов'я в контексті євангельського віровчення та аксіології в питаннях навчання і виховання, християнське розуміння цілісної особистості в її покликанні, активності, служінні як члена церкви та власному місці у місії Бога; аналізує важливість освітньо-дидактичного процесу в реалізації справ Божих у світі, церкві, суспільстві та житті окремої особистості; розкриває, що в основі навчання і виховання у парадигмі богослов'я освіти ЄААА міститься відповідність біблійному світогляду, але на сьогодні не вистачає ефективних богословських відповідей на актуальні виклики. Дисертаційна робота доводить, що богословські принципи навчально-вихованих програм у школах ЄААА потребують переосмислення, адже повинні готувати не тільки служителів церков, але й свідомих християн, активних у суспільному житті України.

Основний науковий результат виконаного дослідження становить комплексний аналіз богословських основ навчання і виховання в сучасних українських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації.

Аргументовані висновки дисертаційної роботи важливі й у розумінні та реформуванні навчально-виховного процесу інших християнських конфесій, які також потребують цілісної програми діяльності.

Новим досягненням у теоретичному плані є переконливість висновків дисертаційного дослідження, які сприяють осмисленню понять «богослов'я освіти», «богословська освіта» та «богословські основи навчання і виховання», розкривають стан сучасної євангельської богословської освіти в Україні у контексті загальної місії Бога та окреслюють можливі перспективи й напрями подальшого розвитку.

Дисертаційна робота Рязанцевої Т. О. є завершеним самостійним науковим дослідженням, що репрезентує цілісний концептуальний підхід до вивчення проблеми євангельської богословської освіти в системі Євро-азіатської акредитаційної асоціації на етапі її реформування.

Висновки дисертації цілком відображають отримані результати дослідження. Параметри актуальності, новизни, методології тощо, окреслені у вступі, є витриманими, що є переконливим свідченням обґрунтованості загальної концепції дисертаційної праці. Авторська точка зору всебічно аргументована, що відображено у висновках кожного розділу та роботи в цілому. Відповідність результатів роботи спеціальності 041 Богослов'я підтверджена репрезентативністю матеріалу, доцільною методологією та розробленою методикою для його опрацювання.

Аналізуючи основні здобутки наукового дослідження, є всі підстави стверджувати, що виконана дисертація є важливим внеском у богословську науку, зокрема в богослов'я освіти, практичне значення яких полягає в можливості їхнього застосування у процесі реформування євангельської освіти в Україні загалом та навчальних закладів Євро-азіатської акредитаційної асоціації зокрема.

Теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження Рязанцевої Тетяни Олександрівни апробовано в достатній кількості публікацій у наукових фахових виданнях України (чотири), в періодичних виданнях інших держав (дві), у збірнику матеріалів наукової конференції, а також у доповідях на наукових конференціях різних рівнів.

Дисертація Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації» є завершеною науковою працею, що відповідає вимогам п. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167» і може бути подана для проведення процедури рецензування у відповідному структурному підрозділі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і для подальшого захисту.

Доктор філософських наук, доц. Мокієнко М.М. відзначив, що робота є прикладом хорошої богословської схоластики. На її основі необхідно було б перейти до постметафізичної методології, отримуємо цікаві екуменічні висновки. У цілому дисертація гідна бути рекомендованою до захисту у спеціалізованій вченій раді.

Доктор філософських наук, професор Чорноморець Ю.П. наголосив, що у дисертації запропоновано певну теологію освіти, а також показано як вона втілюється у дидактиці. Дисертація є результатом багаторічної праці та має всі необхідні позитивні якості. В цілому дисертація є самостійним комплексним дослідженням, яке можемо рекомендувати до захисту.

Кандидат філософських наук, доцент Корнійчук Ю.В. виступила з позитивним відгуком про дисертаційну роботу. Дисертація може бути розвинута і далі, мати практичні втілення запропонованих ідей. Отже, дисертаційне дослідження може бути рекомендованим до захисту.

Доктор філософських наук, доцент Санніков С.В. та доктор філософських наук Соловій Р.П. виступили із висновком рецензентів.

ВИСНОВОК

рецензентів

доктора філософських наук Саннікова Сергія Вікторовича,

доктора філософських наук Соловія Романа Павловича

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації»,

поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

за спеціальністю 041 богослов'я

(09.00.14 –богослов'я)

Дисертація присвячена виявленню та критичному аналізу богословських основ навчання і виховання в сучасних українських навчальних закладах Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації.

У дисертації вперше у вітчизняному богослов'ї здійснено реконструйовано цілісну систему богословських основ навчально-виховного процесу в системі закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації. Виявлені особливості формування української протестантської теології освіти, розвиток якої стимулюється практичними потребами критичного переосмислення богословських основ навчання і викладання заради подолання численних криз богословської освіти у місцевому контексті та адекватного реагування на виклики, які виникають на глобальному та національному рівнях. Проаналізовані основні офіційно заявлені принципи навчання та виховання в системі закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації та вставлено їх відповідність біблійному світогляду та відкритість до формування у студентів інтенцій на місійну роботу в умовах постхристиянського світу як загального контексту.

Доведено, що єдині принципи освіти та виховання розповсюдилися також на навчальні заклади української євангельської діаспори. Виявлено, що програми окремих духовних шкіл завжди мають власні унікальні риси, а тому уніфікація змісту та форми освіти, спільне розуміння богословських основ навчання та виховання не стали причиною для втрати семінаріями та іншими євангельськимикладами вищої духовної освіти власної специфіки, пов'язаної з традиціями, як формуються або місійними цілями, які ставляться перед цимикладами. Висновки та теоретичні положення, отримані в результаті дослідницької роботи, сприяють більш глибокому розумінню процесів, які відбуваються в українському євангельському освітньо-богословському середовищі від кінця ХХ століття.

Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що українська освіта загалом та євангельська богословська освіта зокрема перебувають на етапі реформування, яке спричинене соціально-історичними змінами, пов'язаними з ситуацією постхристиянства та викликами, що постають перед суспільством, освітою й Церквою сьогодні. Все більш очевидним стає той факт, що богословська освіта останніх десятиліть вже не спроможна ефективно відповідати на виклики часу та задовольняти сьогоднішні потреби суспільства і Церкви. Сучасний дискурс пострадянської богословської освіти вимагає комплексного й детального аналізу її основ, особливо дослідження принципів та функціонування богословської освіти в системі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації (ЄААА) – провідної релігійно-освітньої організації, яка об'єднує євангельські богословські навчальні заклади, надає їм міжнародні освітні стандарти якості та стежить за їхнім дотриманням. Актуальність дослідження зумовлена тим, що наукових праць в окресленій сфері недостатньо, а відносно богословських основ навчання та виховання сучасних українських шкіл ЄААА вони практично відсутні. У богословсько-релігієзнавчому аналізі навчальної та виховної складових українських євангельських навчальних закладів ЄААА необхідно зрозуміти, наскільки вони відповідають біблійним цінностям, з одного боку, й є актуальними та затребуваними в Церкві та сучасному суспільстві, з іншого боку. Богословська освіта ЄААА неминуче повинна змінюватися для підготовки ефективних служителів постхристиянської доби. Богословським школам, щоб здійснювати місію Бога на землі, необхідно мати міцний біблійний і академічно-теологічний фундамент та фахово готувати служителів нового типу, які не тільки задовольнятимуть потреби помісних церков своєї конфесії, але й стануть затребуваними і ефективними в служінні постхристиянському суспільству для розповсюдження Царства Божого. Богословське осмислення проблем сучасної теології освіти в системі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації дозволить оцінити розвиток всієї системи протестантської богословської освіти в Україні та пострадянській дійсності взагалі.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняному богослов'ї проведено цілісний богословсько-педагогічний (освітній) аналіз навчально-виховного підґрунтя закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації.

Наукова новизна дослідження уточняється у таких положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

-виявлено, що існує нагальна потреба в оформленні української протестантської концепції богослов'я освіти, особливо на фоні активного розвитку сучасних католицьких і протестантських концепцій богослов'я освіти у різних країнах. У пострадянських протестантів дискусії про необхідність контекстуалізованої теології освіти виникли завдяки рефлексіям стосовно основних принципів освіти та виховання, модератором яких виступила Євро-Азіатська Акредитаційна Асоціація та її науково-дослідний центр. Визначено, що богослов'ю освіти ЄААА притаманні такі характеристики: розкриття педагогічних можливостей протестантського богослов'я; вивчення освіти та її проблем із богословської точки зору; протестантське віровчення та цінності в основі навчання і виховання; добра воля та свобода вибору особистості у взаємовідносинах та співпраці; єдність, а не відособленість, у стосунках та взаємодії, формування вміння працювати у команді; формування особистості, яка розуміє своє покликання, власне місце у місії Бога та займає активну позицію щодо її виконання; розуміння особистістю себе як частини церкви та важливості здійснення служіння для поширення Царства Божого; формування цілісної особистості; особисте духовне зростання та взаємодія у цьому процесі з іншими; виконання досліджень, спрямованих на досягнення справ Божих у світі, церкві, суспільстві і окремій особистості з метою застосування їхніх результатів для поширення Царства Божого; прагнення до високої якості богословської освіти та практичної цінності богословських досліджень; стимулювання професійного розвитку і зростання для досягнення більш повної реалізації дарів, талантів і здібностей кожної людини; вивчення та формування богослов'я, що служить розвитку євангельських церков. Ці принципи стали складовими богословських основ навчання і виховання шкіл, що входять до складу ЄААА. Доведено, що основам навчання і виховання, які сформовані у межах богослов'я освіти ЄААА, притаманна відповідність біблійному світогляду, проте не вистачає спроможності надання ефективних богословських відповідей на злободенні виклики, з якими стикаються сучасні служителі;

-виявлено, що богословські основи навчально-вихованих програм у школах ЄААА потребують переосмислення з погляду того, що вони мають готувати не суто служителів церков протестантської конфесії, які б задовольняли потреби церкви, а служителів Царства Божого, спроможних здійснювати служіння Богові як у Церкві, так і у полірелігійному та секулярному й плюралістичному суспільстві;

-з'ясовано, що богословські основи навчально-виховних програм шкіл ЄААА все більшою мірою відповідають новій основі богослов'я постхристиянської доби, яка ґрунтується на принципах свободи, співчуття, творчої сили та особистих стосунків кожної людини з Богом;

- обґрунтовано, що не тільки українські, а й зарубіжні школи ЄААА мають тотожні богословські основи, і хоча й перебувають у різних культурно-історичних контекстах, проте підпорядковані єдиним акредитаційним вимогам;

- досліджено навчально-виховні програми шкіл Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації та встановлено, що хоча вони й віддзеркалюють її

богослов'я та богослов'я освіти, проте залишаються оригінальними за своєю сутністю, оскільки кожна школа розвивається у власному місцевому контексті, має власні цілі та засоби їх досягнення, контекстуалізуючи загальні цінності в особливих обставинах служіння.

Уточнено:

-розуміння того, що стан сучасної євангельської богословської освіти в Україні проблематичний, проте вона має перспективи подальшого розвитку, які пов'язані перш за все з міжконфесійною співпрацею. Різні богослови, дослідники та духовні освітяни висловлюють низку позицій, представлених на міжконфесійних богословських платформах, зокрема богословсько-методологічних і навчально-виховних заходах, публікаціях у публіцистичних та наукових виданнях тощо;

-усвідомлення місійної спрямованості діяльності Євро-Азіатської Акредитативної Асоціації, оскільки церковні громади розуміють себе як такі, що беруть участь у діяльності (місії) Бога, а семінарії слугують церквам. У нинішню постхристиянську епоху через те, що церква офіційно втратила свій впливовий статус й значення і стала у суспільстві не центральною фігурою, а зайняла місце на периферії, виникла ситуація більш очевидної її несамотійності як суб'єкта історії. Проте існує можливість для Бога діяти через численні інституції та особистості, зокрема пов'язані із сферою освіти та богослов'я. Основу богослов'я ХХІ ст. становлять богослов'я свободи, співчуття, творчої сили, богослов'я особистих стосунків кожної людини із Богом й оновлена увага до есхатологічного бачення надії, що має враховуватися духовними навчальними закладами ЄААА при підготовці майбутніх служителів церкви та суспільства.

Набуло подальшого розвитку:

-твердження, що постхристиянська доба потребує нової основи богослов'я, нових поглядів на роль церкви та богословської освіти, нових підходів у формуванні християнських служителів, здатних відповідати на виклики сьогодення;

-ідея реформування освіти, яка вимагає освітніх інновацій та розвитку нових навичок, таких як аналітичне мислення та інновації, активне навчання, вирішення складних проблем, критичне мислення й аналіз, креативність, оригінальність та ініціативність, лідерство і соціальний вплив, використання технологій, стійкість до стресів і гнучкість, міркування та розв'язання проблем, емоційний інтелект, системний аналіз і ведення переговорів. Перелічені навички допоможуть випускникам бути затребуваними у суспільстві й допоможуть їм дієво впливати на суспільство і ефективно виконувати місію Бога.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що висновки і теоретичні твердження, представлені у дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню таких понять як «богослов'я», «богослов'я освіти», «богословська освіта» та «богословські основи навчання і виховання»; розкривають їхню специфіку та функціонування у закладах освіти Євро-Азіатської Акредитативної Асоціації; дозволяють побачити панорамну картину стану сучасної євангельської богословської освіти в Україні та шкіл ЄААА; висвітлюють місію ЄААА та її шкіл у контексті загальної місії Бога; допомагають

зрозуміти необхідність та шляхи реформування сучасної богословської освіти завдяки рекомендаціям, представленим у нашому дослідженні.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що основні положення, матеріали та результати дисертаційної роботи можуть бути використані у подальших богословських, філософських та педагогічних дослідженнях. Вони мають практичну цінність у процесі реформування богословської освіти в Україні загалом та навчальних закладів ЄААА зокрема. Результати, отримані під час проведення дослідження, можуть бути використані при викладанні релігієзнавчих, теологічних та філософських дисциплін у вищих навчальних закладах, при підготовці відповідної навчально-методичної літератури.

Обґрунтованість і достовірність основних положень і висновків дисертації забезпечено критичним аналізом достатньої кількості використаних джерел, коректним застосуванням методів і прийомів аналізу, за допомогою яких опрацьовано належний обсяг фактичного матеріалу.

Результати дослідження повною мірою відображені у 7 публікаціях, у тому числі: 2 статті в іноземних періодичних наукових виданнях; 4 – у фахових виданнях України; 1 – у збірнику матеріалів наукової конференції.

Дисертація **Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації»** є цілісним завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Головуючий на засіданні кафедри д. філос. н., проф. Бондаренко В.Д. підсумував, що обидва рецензенти та виступаючі члени кафедри були одностайні в позитивній оцінці дисертаційного дослідження Рязанцевої Т.О., її відповідності “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167.

4. УХВАЛИЛИ: Наукову доповідь Рязанцевої Т.О., у якій висвітлено основні наукові результати дисертаційної роботи, взяти до уваги.

Прийняти такі **ВИСНОВКИ** щодо дисертаційної роботи **Рязанцевої Тетяни Олександрівни** на тему: «**Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації**». Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол протокол № 4 від 01 грудня 2017 року). Дисертація є частиною фундаментального наукового дослідження «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні», виконання якого здійснювалося у

2017–2019 рр. за рахунок видатків Фонду Державного Бюджету України. Номер державної реєстрації: U 0117U004903.

4.1. Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена тим, що українська освіта загалом та євангельська богословська освіта зокрема перебувають на етапі реформування, яке спричинене соціально-історичними змінами, пов'язаними з ситуацією постхристиянства та викликами, що постають перед суспільством, освітою й Церквою сьогодення. Все більш очевидним стає той факт, що богословська освіта останніх десятиліть вже не спроможна ефективно відповідати на виклики часу та задовольняти сьогоденні потреби суспільства і Церкви. Сучасний дискурс пострадянської богословської освіти вимагає комплексного й детального аналізу її основ, особливо дослідження принципів та функціонування богословської освіти в системі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації (ЄААА) – провідної релігійно-освітньої організації, яка об'єднує євангельські богословські навчальні заклади, надає їм міжнародні освітні стандарти якості та стежить за їхнім дотриманням. Актуальність дослідження зумовлена тим, що наукових праць в окресленій сфері недостатньо, а відносно богословських основ навчання та виховання сучасних українських шкіл ЄААА вони практично відсутні. У богословсько-релігієзнавчому аналізі навчальної та виховної складових українських євангельських навчальних закладів ЄААА необхідно зрозуміти, наскільки вони відповідають біблійним цінностям, з одного боку, й є актуальними та затребуваними в Церкві та сучасному суспільстві, з іншого боку. Богословська освіта ЄААА неминуче повинна змінюватися для підготовки ефективних служителів постхристиянської доби. Богословським школам, щоб здійснювати місію Бога на землі, необхідно мати міцний біблійний і академічно-теологічний фундамент та фахово готувати служителів нового типу, які не тільки задовольнятимуть потреби помісних церков своєї конфесії, але й стануть затребуваними і ефективними в служінні постхристиянському суспільству для розповсюдження Царства Божого. Богословське осмислення проблем сучасної теології освіти в системі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації дозволить оцінити розвиток всієї системи протестантської богословської освіти в Україні та пострадянській дійсності взагалі.

4.2. Предметом дослідження є богословські основи навчання і виховання в сучасних українських закладах освіти Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що полягає в тому, що вперше у вітчизняному богослов'ї проведено цілісний богословсько-педагогічний (освітній) аналіз навчально-виховного підґрунтя закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації.

Наукова новизна дослідження уточнюється у таких положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

-виявлено, що існує нагальна потреба в оформленні української протестантської концепції богослов'я освіти, особливо на фоні активного

розвитку сучасних католицьких і протестантських концепцій богослов'я освіти у різних країнах. У пострадянських протестантів дискусії про необхідність контекстуалізованої теології освіти виникли завдяки рефлексіям стосовно основних принципів освіти та виховання, модератором яких виступила Євро-Азіатська Акредитаційна Асоціація та її науково-дослідний центр. Визначено, що богослов'ю освіти ЄААА притаманні такі характеристики: розкриття педагогічних можливостей протестантського богослов'я; вивчення освіти та її проблем із богословської точки зору; протестантське віровчення та цінності в основі навчання і виховання; добра воля та свобода вибору особистості у взаємовідносинах та співпраці; єдність, а не відособленість, у стосунках та взаємодії, формування вміння працювати у команді; формування особистості, яка розуміє своє покликання, власне місце у місії Бога та займає активну позицію щодо її виконання; розуміння особистістю себе як частини церкви та важливості здійснення служіння для поширення Царства Божого; формування цілісної особистості; особисте духовне зростання та взаємодія у цьому процесі з іншими; виконання досліджень, спрямованих на осягнення справ Божих у світі, церкві, суспільстві і окремій особистості з метою застосування їхніх результатів для поширення Царства Божого; прагнення до високої якості богословської освіти та практичної цінності богословських досліджень; стимулювання професійного розвитку і зростання для досягнення більш повної реалізації дарів, талантів і здібностей кожної людини; вивчення та формування богослов'я, що служить розвитку євангельських церков. Ці принципи стали складовими богословських основ навчання і виховання шкіл, що входять до складу ЄААА. Доведено, що основам навчання і виховання, які сформовані у межах богослов'я освіти ЄААА, притаманна відповідність біблійному світогляду, проте не вистачає спроможності надання ефективних богословських відповідей на злободенні виклики, з якими стикаються сучасні служителі;

- виявлено, що богословські основи навчально-вихованих програм у школах ЄААА потребують переосмислення з погляду того, що вони мають готувати не суто служителів церков протестантської конфесії, які б задовольняли потреби церкви, а служителів Царства Божого, спроможних здійснювати служіння Богові як у Церкві, так і у полірелігійному та секулярному й плюралістичному суспільстві;

- з'ясовано, що богословські основи навчально-виховних програм шкіл ЄААА все більшою мірою відповідають новій основі богослов'я постхристиянської доби, яка ґрунтується на принципах свободи, співчуття, творчої сили та особистих стосунків кожної людини з Богом;

- обґрунтовано, що не тільки українські, а й зарубіжні школи ЄААА мають тотожні богословські основи, і хоча й перебувають у різних культурно-історичних контекстах, проте підпорядковані єдиним акредитаційним вимогам;

- досліджено навчально-виховні програми шкіл Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації та встановлено, що хоча вони й віддзеркалюють її богослов'я та богослов'я освіти, проте залишаються оригінальними за своєю сутністю, оскільки кожна школа розвивається у власному місцевому контексті,

має власні цілі та засоби їх досягнення, контекстуалізуючи загальні цінності в особливих обставинах служіння.

Уточнено:

-розуміння того, що стан сучасної євангельської богословської освіти в Україні проблематичний, проте вона має перспективи подальшого розвитку, які пов'язані перш за все з міжконфесійною співпрацею. Різні богослови, дослідники та духовні освітяни висловлюють низку позицій, представлених на міжконфесійних богословських платформах, зокрема богословсько-методологічних і навчально-виховних заходах, публікаціях у публіцистичних та наукових виданнях тощо;

-усвідомлення місійної спрямованості діяльності Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації, оскільки церковні громади розуміють себе як такі, що беруть участь у діяльності (місії) Бога, а семінарії слугують церквам. У нинішню постхристиянську епоху через те, що церква офіційно втратила свій впливовий статус й значення і стала у суспільстві не центральною фігурою, а зайняла місце на периферії, виникла ситуація більш очевидної її несамотійності як суб'єкта історії. Проте існує можливість для Бога діяти через численні інституції та особистості, зокрема пов'язані із сферою освіти та богослов'я. Основу богослов'я ХХІ ст. становлять богослов'я свободи, співчуття, творчої сили, богослов'я особистих стосунків кожної людини із Богом й оновлена увага до есхатологічного бачення надії, що має враховуватися духовними навчальними закладами ЄААА при підготовці майбутніх служителів церкви та суспільства.

Набуло подальшого розвитку:

-твердження, що постхристиянська доба потребує нової основи богослов'я, нових поглядів на роль церкви та богословської освіти, нових підходів у формуванні християнських служителів, здатних відповідати на виклики сьогодення;

-ідея реформування освіти, яка вимагає освітніх інновацій та розвитку нових навичок, таких як аналітичне мислення та інновації, активне навчання, вирішення складних проблем, критичне мислення й аналіз, креативність, оригінальність та ініціативність, лідерство і соціальний вплив, використання технологій, стійкість до стресів і гнучкість, міркування та розв'язання проблем, емоційний інтелект, системний аналіз і ведення переговорів. Перелічені навички допоможуть випускникам бути затребуваними у суспільстві й допоможуть їм дієво впливати на суспільство і ефективно виконувати місію Бога.

На захист винесено такі положення:

У дисертації вперше у вітчизняному богослов'ї здійснено реконструйовано цілісну систему богословських основ навчально-виховного процесу в системі закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації.

Виявлені особливості формування української протестантської теології освіти, розвиток якої стимулюється практичними потребами критичного переосмислення богословських основ навчання і викладання заради подолання

численних криз богословської освіти у місцевому контексті та адекватного реагування на виклики, які виникають на глобальному та національному рівнях.

Проаналізовані основні офіційно заявлені принципи навчання та виховання в системі закладів вищої богословської освіти, що входять до складу Євро-азіатської акредитаційної асоціації та вставлено їх відповідність біблійному світогляду та відкритість до формування у студентів інтенцій на місійну роботу в умовах постхристиянського світу як загального контексту.

Доведено, що єдині принципи освіти та виховання розповсюдилися також на навчальні заклади української євангельської діаспори.

Виявлено, що програми окремих духовних шкіл завжди мають власні унікальні риси, а тому уніфікація змісту та форми освіти, спільне розуміння богословських основ навчання та виховання не стали причиною для втрати семінаріями та іншими євангельськими закладами вищої духовної освіти власної специфіки, пов'язаної з традиціями, як формуються або місійними цілями, які ставляться перед цими закладами.

Висновки та теоретичні положення, отримані в результаті дослідницької роботи, сприяють більш глибокому розумінню процесів, які відбуваються в українському євангельському освітньо-богословському середовищі від кінця ХХ століття.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що висновки і теоретичні твердження, представлені у дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню таких понять як «богослов'я», «богослов'я освіти», «богословська освіта» та «богословські основи навчання і виховання»; розкривають їхню специфіку та функціонування у закладах освіти Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації; дозволяють побачити панорамну картину стану сучасної євангельської богословської освіти в Україні та шкіл ЄААА; висвітлюють місію ЄААА та її шкіл у контексті загальної місії Бога; допомагають зрозуміти необхідність та шляхи реформування сучасної богословської освіти завдяки рекомендаціям, представленим у нашому дослідженні.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що основні положення, матеріали та результати дисертаційної роботи можуть бути використані у подальших богословських, філософських та педагогічних дослідженнях. Вони мають практичну цінність у процесі реформування богословської освіти в Україні загалом та навчальних закладів ЄААА зокрема. Результати, отримані під час проведення дослідження, можуть бути використані при викладанні релігієзнавчих, теологічних та філософських дисциплін у вищих навчальних закладах, при підготовці відповідної навчально-методичної літератури.

4.3. Дисертація Рязанцевої Т.О. є самостійною науковою роботою.

Опубліковані у фахових наукових виданнях праці достатньо повно відображають зміст дисертації.

Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у семи публікаціях, у тому числі: дві статті в іноземних періодичних наукових виданнях; чотири – у фахових виданнях України; одна – у

виданні, внесеному до міжнародних баз наукового цитування; одна – у збірнику матеріалів наукової конференції.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1.Рязанцева Т.О. Важливість богословської освіти у протестантизмі // Практична філософія.- № 3, 2018. – С. 130 -136.

2.Рязанцева Т.О. Втілення ідей Реформації у принципах виховання сучасної протестантської педагогіки // Гілея. – Вип. 136 (№ 9), 2018. – С.222-226.

3.Рязанцева Т.О. Гуманістичні основи навчально – виховного процесу в сучасній християнській освіті // Практична філософія, № 4 – 2018 (№70).- С.150-155.

4.Рязанцева Т.О. Теоретичні принципи освітньої діяльності закладів вищої освіти у складі Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – Вип. 45 (55). – К., Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. – С.62 – 69.

Статті в іноземних періодичних наукових виданнях:

5. Tetiana Riazantseva. Theological education in the post-Christian era // Modern Science. Praha. 2021. – № 1. P. 110-117.

6.Рязанцева Т.А. Миссия Евро-Азиатской Аккредитационной Ассоциации и ее школ в контексте миссии Бога // East European Science Journal. - # 12(64), 2020 part 7. – Warsaw, Poland. – p. 73-78.

6.Рязанцева Т.О. Богослов'я освіти: католицька, православна та протестантська концепції // Virtus: Scientific Journal / Editor - in - Chief M. A. Zhurba. – December # 49, 2020. – p. 79-82.

Публікації в інших наукових виданнях:

7.Рязанцева Т.О. Духовна складова гуманізації сучасної української освіти // Збірник матеріалів Регіональної науково – практичної конференції «Релігійні процеси в сучасній Україні»: Наукове видання/ за ред. М. В. Галіченка. – Херсон, 2019. – С.72 – 83.

Слід уважати, що дисертаційна робота Рязанцевої Т.О. є достатньою мірою апробованою.

Результати дисертації були апробовані на 10 наукових конференціях, серед яких – 5 міжнародних, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Реформація: східноєвропейські виміри» (Острог, 13–15 квітня 2016 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Пострадянський протестантизм: проблеми ідентифікації та контури майбутнього» (Львів, 18 квітня 2016 р.), звітній науково-практичній конференції викладачів, докторантів та аспірантів «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (НПУ імені М.П. Драгоманова; 17 травня 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Реформація і сучасний світ» (Одеса, 28-29 вересня 2017

р.); міжнародній науково-практичній конференції «Біблія і Реформація» (Одеса, 5 жовтня 2017 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Реформація: історичний та сучасний контекст» (Херсон, 6 жовтня 2017 р.); міжнародній науково-богословській конференції «Методології богословських досліджень: проблеми і перспективи» (Київ, 27-28 квітня 2018 р.); регіональній науково-практичній конференції «Релігійні процеси в сучасній Україні» (Херсон, 26 жовтня 2018 р.); регіональному науковому круглому столі «Проблеми філософської освіти» (Херсон, 26 червня 2019 р.).

4.4. Уважати, що дисертація Рязанцевої Тетяни Олександрівни на тему: «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації» є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає постанові “Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до розгляду у спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 041 Богослов’я, галузь знань 04 Богослов’я.

Виходячи з наведеного вище, кафедра богослов’я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова затверджує цей висновок і рекомендує дисертацію Рязанцевої Тетяни Олександрівни на тему: «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації» (науковий керівник – доктор філософських наук, професор Остащук І.Б.), подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 041 Богослов’я, до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

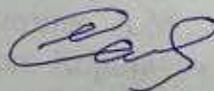
Рішення прийняте одногосно.

Головуючий на засіданні кафедри
д. філос. н., проф., зав. кафедри
богослов’я та релігієзнавства

В. Д. Бондаренко

Рецензент, доктор філософських наук

С. В. Санніков

Рецензент, доктор філософських наук

Р. П. Соловій